

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Jens Poulsen Winding En lærd i Odense i 1600-tallet

Michael Vinding, dr.phil.

Jens Poulsen (Povelssøn) Winding (JPW)¹ blev født den 1. august 1609 i Vindinge (nu Fyrendal) nær Næstved, Fyrendal Sogn, Øster Flakkebjerg Herred, Sorø Amt, som søn af provst, forstander ved Herlufsholm Skole, Povel Jensen (Jenssøn) Kolding, og Johanne Petersdatter.² Student Herlufsholm 1626, udenlandsk 1628-1635, bl.a. Franeker, Wittenberg, Königsberg (Kaliningrad), Groningen og Oxford, magister 1637, professor, *lector theologiae*, Odense Gymnasium og sognepræst til Åsum, 1635-1655. Gift 1636 med Karen Hansdatter Bruun. Død den 20. juni 1655 i Odense, 46 år gammel.

Jens' interessante liv specielt hans syv år lange udenlandstur, har været genstand for en længere artikel af Bjørn Kornerup, baseret på Jens' selvbiografi (vita).³ Jens' vita findes i et lille oktavbind (c. 15 x 8 cm), der indeholder (kun højresiderne har nummer): citat på hebraisk, derefter "Joannes Pauli Windingius Otthoniæ [Odense] XXIV Septembr. A 1641" (p.1); prolog på latin af JPW (pp. 2-3); vita på latin af JPW (pp. 3-15); 22 salmer på dansk med partitur af ukendt forfatter (pp. 16-43); 10 bønner på dansk af Peder Jensen Winding, dateret november 1665, november 1669, december 1669 og 27. marts 1683 (pp. 44-65).⁴ Efter Peder Windings død kom bindet i hænderne på professor Laurids Luja (d. 1732), der i 1725 forærede det til bogsamlerske Karen Brahe (d. 1736).⁵ Karen Brahes Bibliotek blev i 2010 flyttet fra Odense til Roskilde Kloster, hvor det lille bind nu findes.

UNGDOM

Jens blev født 9 måneder og 7 dage efter sine forældres bryllup. Han blev i 1619, kun 9 år gammel, elev på Herlufsholms Skole, hvor han dimitterede i 1626. Hans fader Povel Jensen Kolding var forstander her 1622-1631. Under sin skolegang havde Jens flere indflydelsesrige personer som rektor, bl.a. Jesper Brochmand (senere professor, Sjællands biskop), Jacob Brochmand (Jespers bror) og Hans Hansen Resen (søn af faderens velynder Hans Poulsen Resen, Sjællands biskop). Da Jens i 1635 blev professor i Odense blev Jesper Brochmand kort efter (1638) biskop over Sjælland og den mest magtfulde gejstlige i Danmark indtil sin død i 1652. Han blev afløst af Hans Hansen Resen, der dog døde det følgende år.

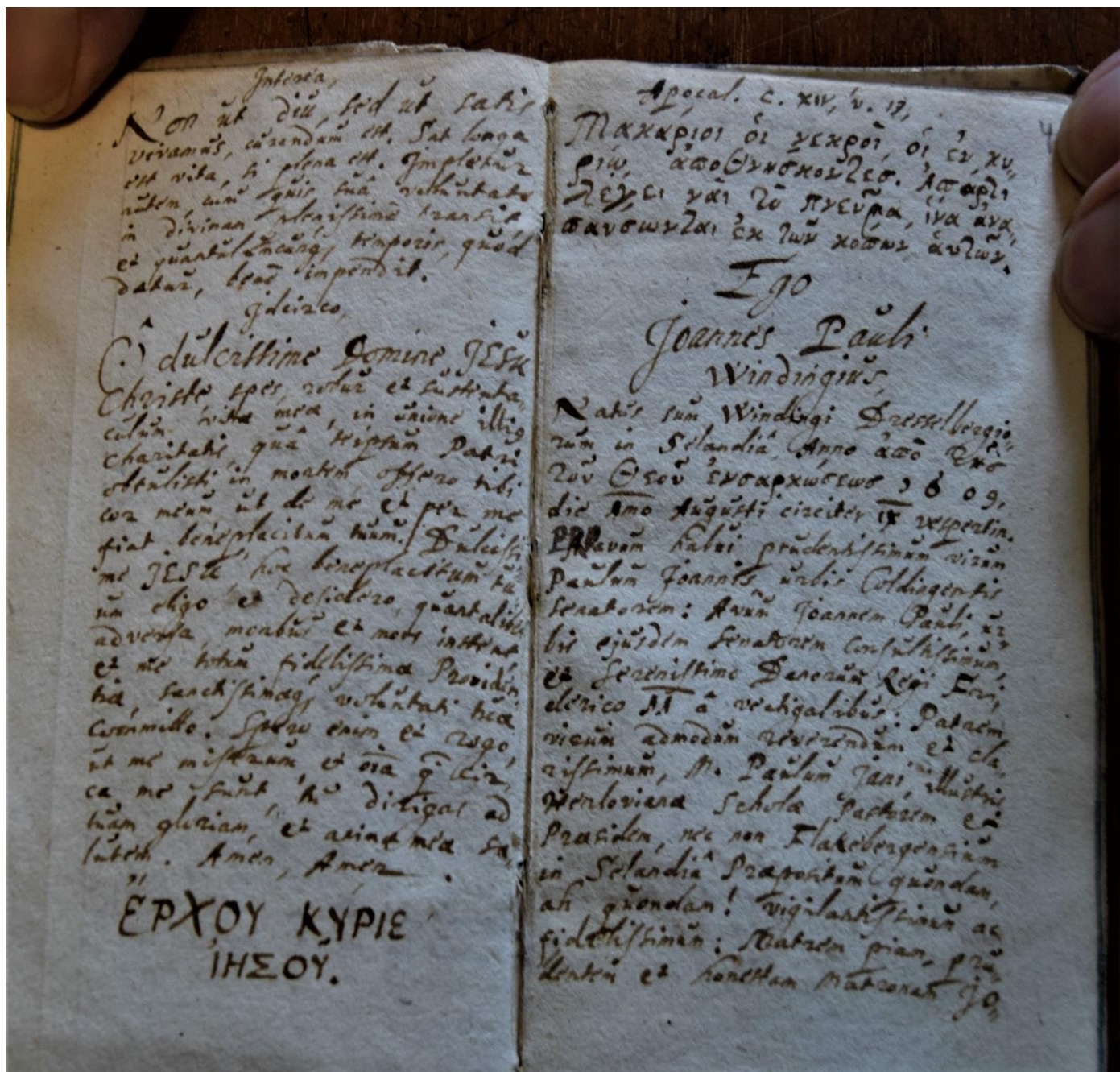
¹ JPW skrev sig på latin som Joannes (Ioannes) Pauli Windingius. De danske navne Hans og Jens blev begge skrevet Joannes på latin; Jens Worm omtaler således fejlagtigt JPW som Hans Winding (1773: 595).

² Povel Jensen Kolding, 1581-1640, magister, provst, forstander for Herlufsholm Skole. H.F. Rørdam, "Præsten og Forfatteren Magister Povl Jensen Kolding, Forstander for Herlufsholm", pp. 9-62 i Bjørn Kornerup 1930 (ed.), *Til Minde om Holger Fr. Rørdam 1830-1913*. A. Ravnholt, "Poul Jensen Kolding og hans Slægt", pp. 1-24 i *Vejle Amts Aarbog* 1936. Thomas Oldrup, "Poul Jensen Kolding og hans selvbiografi fra ca. 1630", pp. 35-42 i *Koldingbogen 2007*.

³ Bjørn Kornerup, "Lector theologiae Jens Poulsen Windings Vita", *Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk.* 37, no. 2. København 1957.

⁴ Peder Jensen Winding, 1637-1684, søn af JPW, lic. jur. (Orléans), assessor i kancellikollegiet, ejer af Lammehave ved Ringe

⁵ På et forsatsblad er skrevet: "N 54 Denne og er mig giefven af Profesor [sic] Luja 1725 Karen Brahe"

Starten af JPWs vita (p. 4)

Efter studentereksamen i 1626 indskrevet ved Københavns Universitet, hvor han havde sin tidligere rektor, Hans Hansen Resen, professor i filosofi, som sin privatpræceptor. Det vides ikke, hvor Jens boede i København. En mulighed er Karen Munck (d. 1650), den rige enke efter hans farfars bror, borgmester Iver Poulsen (d. 1622), hos hvem faderen Povel Jensen Kolding i sin tid boede.

Jens tog formodentlig baccalaureat graden i 1627. Fulgte forelæsninger hos bl.a. Niels Pedersen (Aurilesius), nyudnævnt professor i hebraisk, der nogle år senere omtaler Jens Poulsen som 'min særdeles elskede ven'.

Der eksisterer ingen billeder af Jens Winding. Dette billede viser Hans Svane, der rejste sammen med Jens i Europa og delte hans interesse for Østerlandske sprog

DEN SYV ÅR LANGE UDENLANDSTUR

Jens forlod som 18-årig Danmark i april 1628 sammen med den tre år ældre ven Hans Svane.⁶ I de efterfølgende godt syv år gennemrejste Jens det nordlige Europa fra Rusland i øst til England i vest. Med sig havde Jens en stambog, *album amicorum*, hvori velyndere og venner indførte deres navne og sædvanligvis nogle bevingede ord. I Jens stambog findes mange fremmede sprog, bl.a. hebraisk, arabisk og syrisk; kun dansk var bandlyst.⁷

Jens og Svane tog først til universitetet i Leiden, som de af ukendte årsager hurtigt forlod, og drog til Franeker, hvor de blev optaget på universitetet i maj 1628. Her studerede de to år østerlandske sprog, bl.a. hebraisk under Sixtinus Amama (d. 1629) og græsk under Georg Pasor (d. 1637).⁸

I foråret 1630 tog Jens og Svane ad søvejen tilbage til København, hvor Jens 7. juli 1630 (dvs. som 20-årig) forsvarede en afhandling om menneskets frie vilje.⁹ Han kvalificerede sig hermed til Stipendium Regium, Kongens Rejsestipendium, som han fik samme år; Svane fik det året efter – begge med støtte, må man formode, fra deres velyndere Jesper Brochmand og kansler Christian Friis (d. 1639). Stipendiet var på 100 rigsdalere, en anseelig sum svarede til den juridiske professors årsgage. Jens oppebar stipendiet i fem år (1631-35).

⁶ Hans Svane, 1606-1668, professor (først i Østerlandske sprog, siden i teologi), 1655 Sjællands biskop (titulær ærkebiskop), central person under Rigsdagen i 1660, som førte til Enevældens indførelse.

⁷ Kornerup 1953:8, der også har en liste over indførelserne i stambogen (som findes på Det kgl. Bibliotek.)

⁸ Højskolen i Franeker, oprettet 1585, var en populær læreanstalt for danske studerede, bl.a. pga. den gode transport ad søvejen. Brochmand opholdt sig her 1605-1607 og har givetvis anbefalet stedet til sine to disciple.

⁹ Joannes Pauli f. Windinius, *Disputatio theologica de libero hominis arbitrio, circa bona naturalia, civilia, moralia, spiritualia; in statu tum corruptionis per peccatum; tum restitutionis per gratiam; tum consummationis per resurrectionem & gloriam* (kort titel: *De libero hominis arbitrio*, lit., Om Menneskets Frie Vilje) (de cujus thesibus ... sub præsidio Caspari Brochmanni ad diem 7. Julii, anni M DCXXX. pro obtinendo stipendio theologico publicè respondebit Joannes Pauli f. Windingius). Hafniæ 1630, udgiver: Salomon Sartor. (Det Kongelige Bibliotek).

Universitetet i Franeker, 1622

I september 1630 sejlede Jens til Lübeck og drog videre til Wittenberg, Reformationens højborg. Rejsen var farefuld og han blev forulempet af både kejserlige og svenske tropper. Jens opholdt sig i Wittenberg et års tid, hvor han foruden teologi studerede hebraisk og syrisk. I byen havde han gensyn med sin gamle ven Svane. Der blev under opholdet i Wittenberg tid til et kortvarigt besøg ved universitet i Leipzig.

Sygdom hærgede Wittenberg og i oktober 1631 vendte Jens tilbage til Danmark. Efter blot en måneds tid forsøgte han imod forældrenes vilje at sejle fra Helsingør til England. Under en voldsom storm led skibet skibbrud, og Jens og de andre på skibet blev kastet i land ved Bovbjerg ved Vesterhavet. Jens vendte via faderens fødeby Kolding tilbage til Herlufsholm, hvor han opholdt sig de næste fire måneder.

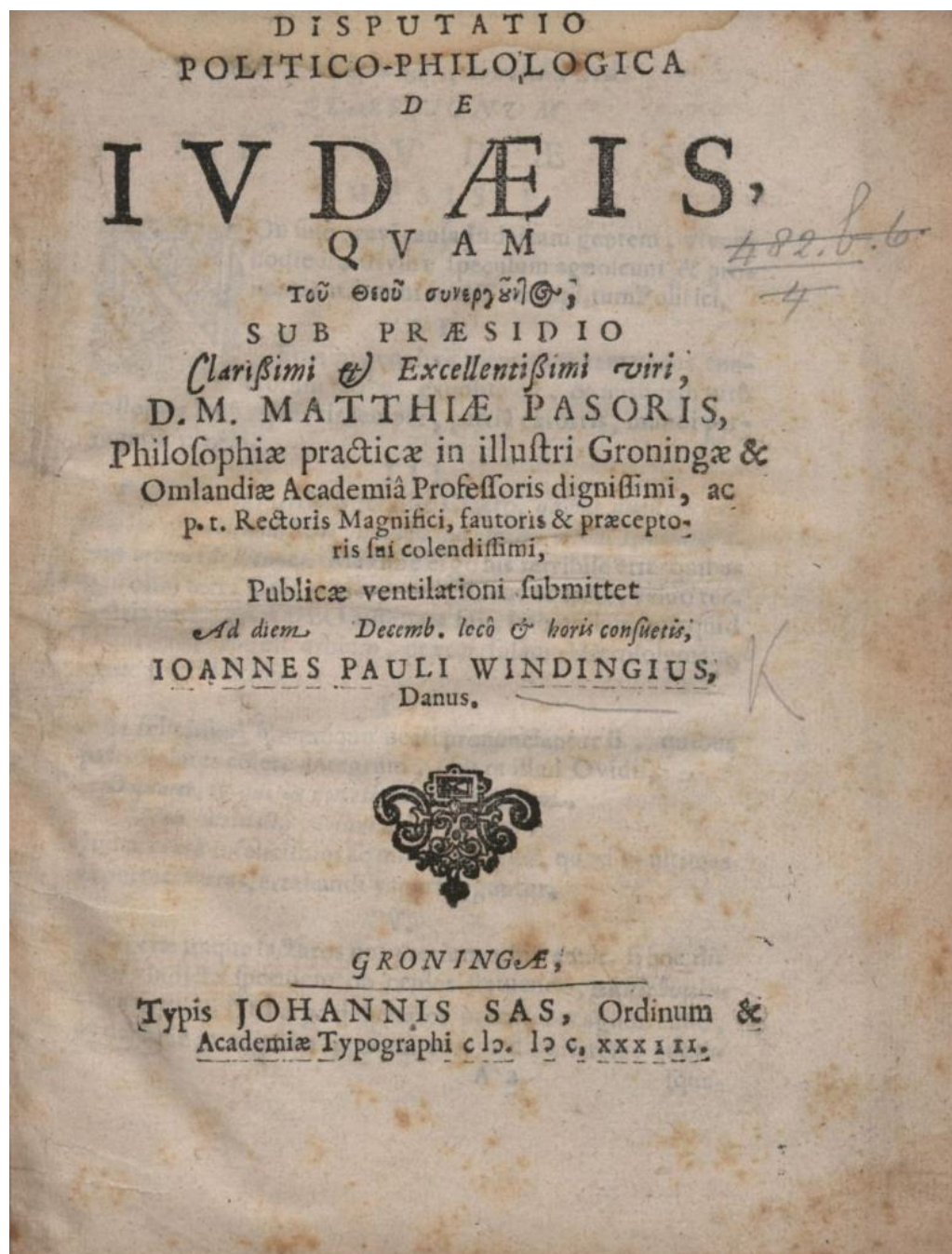
Så rejste Jens ud igen – til Königsberg (Kaliningrad), som han nåede i april 1632 efter en tre uger lang rejse. Her studerede han bl.a. arabisk under C. Myslenta og J. Fabricius. Myslenta anbefalede Jens til den brandenburgske kurfyrstes kansler von Saucken, der i oktober s.å. tog ham med blandt sine sekretærer på en rejse til hoffet i Warsaw. Saucken ville fastansætte Jens, men det blev afvist: rejselysten var åbenbar for stor.

Byer, som JPW besøgte under sin rejse fra november 1632 til maj 1633

I november 1632 begyndte Jens på en længere og farefuld rejse sammen med venen Johannes Poemer.¹⁰ Første stop var Krakow. Herfra krydsede de grænsen til Rusland, men da behandlingen ikke var god ('et folk, der er ukendt med civilisation') tog de til Lublin, hvor de med glæde opholdt sig nogle dage, da byen var hjemsted for mange lærde jøder. Parret besluttede sig til at tage til Italien via Ungarn og Østrig, men i Barfeld (Bardejov i Slovakiet) hørte de om en plan om at myrde dem, og vendte derfor tilbage til Krakow. Herfra gik turen til Danzig, hvor vennerne skiltes. Jens drog i april 1633 videre til Königsberg, hvor han fortsatte sine studier de næste fem måneder, inden han vendte hjem til Danmark for en stund.

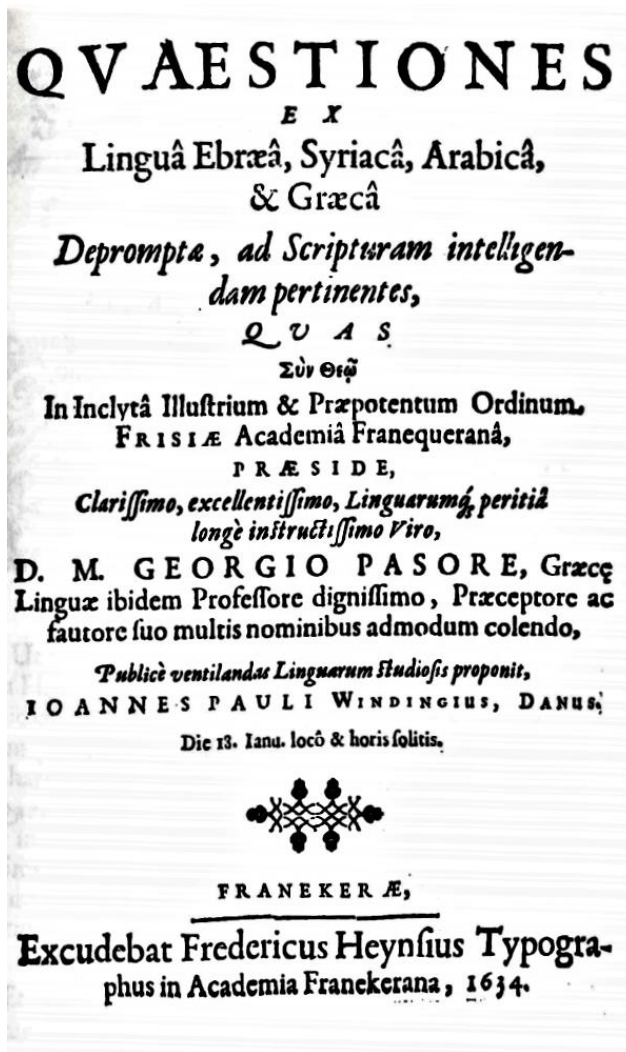
¹⁰ Johannes Poemer, 1604-1684, fra en patricier slægt fra Nürnberg, blev katolik og tjente som kurfyrstelig gehejmeråd i Sulzbach.

JPWs afhandling *Disputatio politico-philologica de Judæis*, Groningeen 1633.
British Library (eneste kendte eksemplar)

Efter et kort ophold i Danmark, hvor faderens velynder biskop Resen forgæves forsøgte at overdrage ham et skoleembede, sejlede Jens i oktober til Vlieland og drog via Franeker til Groningen, hvor han opholdt sig 1633-1634. Blandt professorerne var Matthias Pasor, søn af Georg Pasor, og tidligere professor i orientalske sprog i Oxford. I Groningen udgav Jens i 1633 en disputats om jøderne.¹¹

¹¹ Joannes Windingius, *Disputatio politico-philologica de Judæis*, Groningeen 1633. Kornerup skriver, at der ikke eksisterer eksemplarer heraf; der findes faktisk en kopi i British Library (482.b.28).

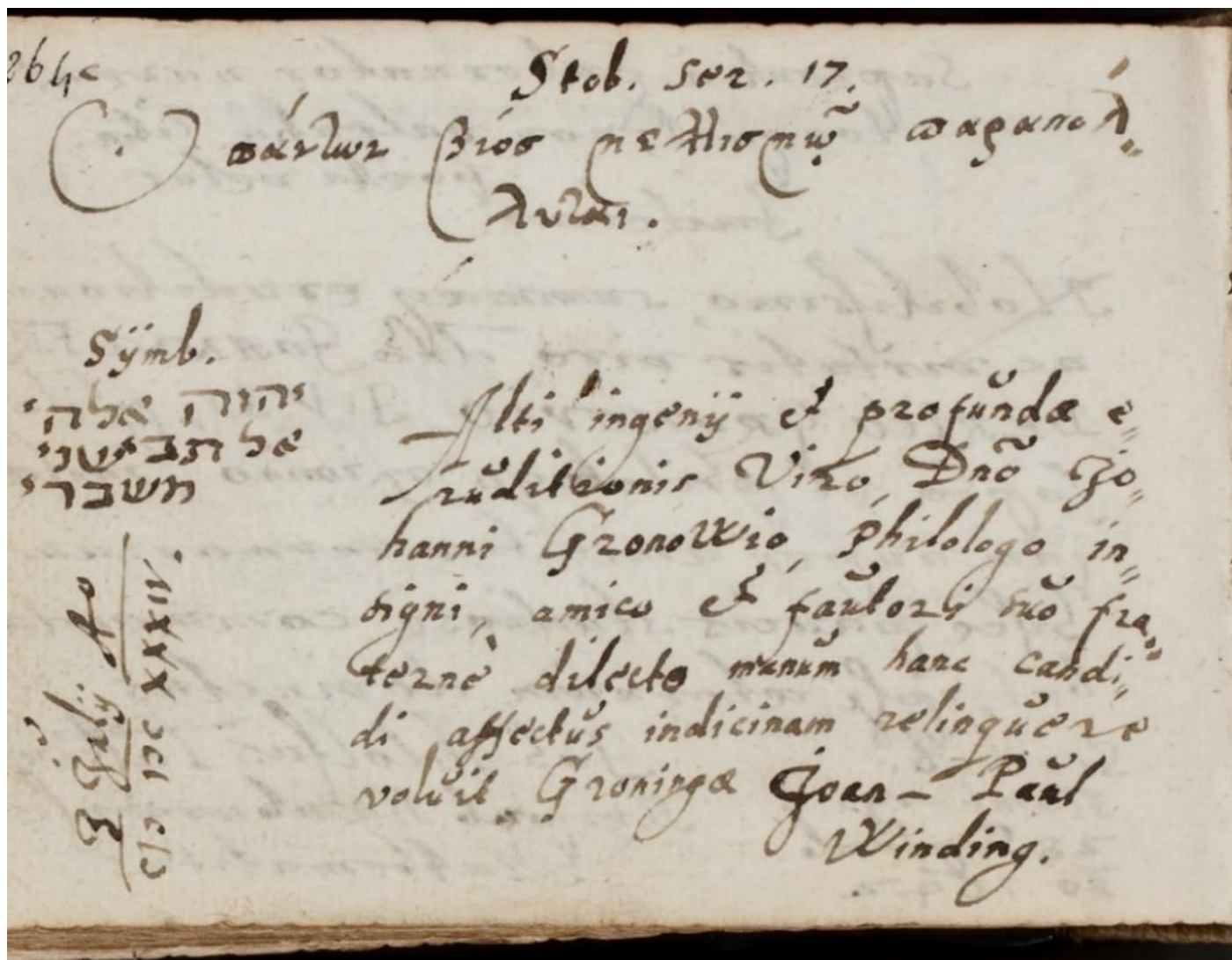
JPWs afhandling *Questiones etc.*, udgivet i Franeker 1634

Nogle måneder senere (januar 1634) disputerede Jens i Franeker under Georg Pasor's præsidium med en filologisk afhandling om østerlandske sprog.¹² Pasor omtales som præses, Winding som respondent; at Winding ikke blot var respondent, fremgår af, at han under sit navn i afhandlinger skriver 'Auth. & Resp'. Endvidere er der i afhandlingen en hyldest på græsk til kansler Christian Friis – det ville Pasor ikke have gjort, da han ikke personligt kendte kansleren. Sidst i afhandlingen er der korte hyldeste fra Pasor, broderen Peder¹³ og grandfæteren Peder Iversen Munck.¹⁴

¹² Jo. Pauli Windingius, *Questiones ex lingua Ebraea, Syriaca, Arabica et Graeca depromptæ, ad Scripturam intelligendam pertinentes*, Franekeræ 1634 (Det Kongelige Bibliotek 1,-419 4). I en kort analyse af afhandlingen konkluderer Kornerup, at PJW optræder som ægte filolog, men at værket er udtryk for ikke kun strengt videnskabelige synspunkter, men også dogmatisme, idet PJW fastslår, at forandringer i den hebraiske skrift ikke hviler på menneskelig, men guddommelig autoritet (1957: 25).

¹³ Peder (Petrus Pauli Windingius), 1613-1645, 1633 student Herlufsholm, derefter studier udenlands med grandfæteren Peder Iversen (se nedenfor), bl.a. Leyden og Padua (Padova). Peder blev i 1639 i Belgien gift med Genoveva Ignatia, f. 1616, datter af den kendte belgiske humanist Erycius Puteanus van der Putten, 1574-1646.

¹⁴ Peder Iversen (Petrus Ivari), 1615-1654, søn af borgmester Iver Poulsen (jf. p. 2); 1633 student Herlufsholm, derefter studier udenlands med grandfæteren Peder Winding (se note 13), bl.a. Leyden og Padua. 1644 præst i Hvidovre og den nye kirke uden for Nørreport samt 3. kapellan ved Vor Frue Kirke. Ifølge Kornerup er hyldesten skrevet af (senere) præst i Egtved, Peder Iversen, d. 1659 (*op. cit.*: 22, 53).

Under sit ophold i Groningen i 1634 skrev Jens en dedikation i stambogen tilhørende sin ven J. F. Gronovius (1611-1671), senere professor i græsk i Leiden. Koninklijke Bibliotheek, Nederlandene

Efter studierne i Holland sejlede Jens Vinding og Peder Iversen til England. Jens opholdt sig et år ved universitetet i Oxford (1634-1635), hvor venen Hans Svane havde været året før. I Oxford gav Jens privat undervisning i hebraisk. Som et kuriosum kan det nævnes, at Jens og Peder den 4. september 1634 blev indskrevet i adgangsbogen ved Bodleian Library. Jens ønskede at blive i Oxford til sin dødsdag, men blev kaldt hjem af sin fader og kansler Christian Friis. Var grunden til, at Jens ønskede at blive i Oxford ikke kun det akademiske miljø? Blandt de lærde afskedsord i hans stambog findes således disse ord:

*A cowardly louer shal neuer haue a
faire sweet heart
Sir
This few words shall
be as witnesses to giue a faithfull
testimony of the loue I
beare you
AO*

Ved sin hjemkomst i september 1635 blev Jens bebrejdet af biskop Resen og Brochmand fordi han havde været ulydig mod en guddommelig kaldelse til et embede. Måtte aflægge beretning over for kansler Christian Friis om sine syv år udenlandsk. Da kansleren spurgte, om det ikke var bedre at tjene Gud i sit eget land end i det fremmede, svarede den unge 26-årige verdensmand med at citere Marcus Ciceros berømte ord (efter Marcus Pacuvius):

*patriam esse
ubicunque bene est*

*fædreland er
[hvor jeg finder] leveforholdene er gode*

Det faldt kansleren for brystet, og Jens blev kritiseret for at have et sind, der elskede og higede efter det fremmede. Jens måtte derfor kort efter (5. november 1635) undergå en offentlig prøve ved universitet. Blandt tilhørerne (opponenterne?) formodes at have været hans gamle ven Hans Svane, der samme år overtog stillingen som professor i Østerlandske sprog (for i 1646 med hjælp fra Brochmand at blive professor i teologi.) Jens klarede prøven med stor berømmelse. Derfor besluttede kansleren, at Jens skulle ansættes som professor, *lector theologiae*, ved gymnasiet i Odense og tillige som sognepræst til Aasum.¹⁵

ODENSE I FØRSTE HALVDEL AF 1600-TALLET¹⁶

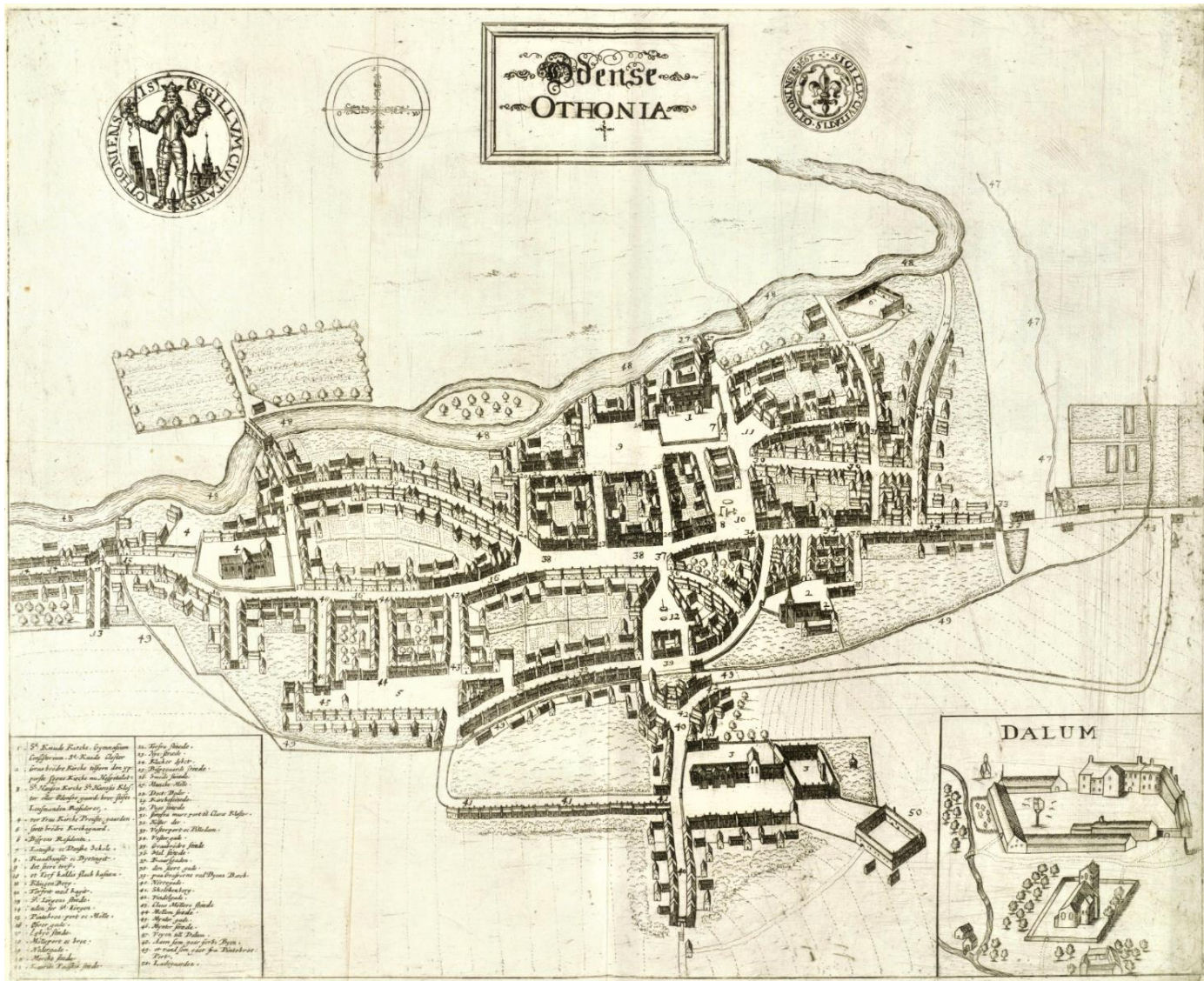
I 1600-tallet var Danmark et klassedelte samfund. Adelen levede på deres godser og i perioder på deres gårde i byerne, hvor der også boede købmænd, håndværkere, lærere, læger, apotekere, ansatte ved hospitalerne, tjenestefolk, m.v. I de store byer som Odense fandt man også lensmanden og hans embedsfolk, bl.a. skriveren. Gejstligheden udgjorde sin egen stand. På landet var bønderne; få bønder ejede deres egen jord, hovedparten arbejdede for adelen eller kongen.

Der var tætte økonomiske bånd mellem adel og byens købmænd – dels gennem handel, dels gennem lån. Købmændenes handel var baseret på opkøb og salg (ofte eksport) af korn (byg, rug og havre) og øskner, og import og salg af forbrugsvarer (kram). De store købmænd havde handelsforbindelser i udlandet, specielt Tyskland. Korn og øskner blev købt hos adlen og lensmændene på vegne af Kongen.

En af Odenses prominente familier var Mulerne. Ætten nedstammer fra Hans Mule, der blev adlet i 1444. Til trods for, at det var uværdigt for adelsmænd at være købmænd erhvervede Mulerne sig i flere generationer herved; det var en af grundene til, at der i 1600-tallet blev rejst tvivl om familiens adelskab, som dog blev stadfæstet i 1679. Hans Mule og sønnen Jørgen havde modsat de borgerlige købmænd godser (Sanderumgård og Nislevgård), som blev brugt til at have kvæg på græs. Eksporten af øskner nåede et højdepunkt omkring 1620, men efter Kejserkrigen (1625-29) svandt dens betydning. Eksporten gik hovedsagelig over Assens, hvorimod eksporten af korn skete via Kerteminde.

¹⁵ Jens Vita ender her. De sidste ord i Vita er en kort bøn skrevet på hebraisk: 'Herren være mig nådig'

¹⁶ Den vigtigste kilde til borgerskabet i Odense (og Assens og Nyborg) i 1600-tallet er Svend Larsens doktorafhandling fra 1965, *Studier over det fynsk Rådsaristokrati i det 17de Århundrede*. Dette afsnit bygger i vid udstrækning herpå.

Peder Hansen Resens kort over Odense (Othonia) 1675, set fra nord. Nederst i billedet Skt. Hans Kirke og Kloster med Odensegård (nord). Øverst Skt. Knuds Kirke og gymnasium ved Odense Å (syd)

De fynske købmænd og adlen var også involveret i handel fjernere steder. Biskop Mikkelsen nævner i sin dagbog i januar 1627, ”Deltagerne i den spanske sejlads holdt rådslagning om revision af regnskaberne.”¹⁷ Og to måneder senere, ”Mit spanske skib blev solgt.”¹⁸ Interessant, at biskoppen deltog i disse investeringer.

Larsen påviser, at de store købmandsforretninger havde ustabil karakter, og det var derfor yderst sjældent, at en købmandsvirksomhed i 1600-tallet blev drevet videre af købmandens børnebørn og oldebørn.¹⁹ Det skyldes, at nogle købmandsbørn blev præster, professorer eller læger, men det skyldes også økonomisk nedgang; det var således ikke et særsyn, at de rige købmænds børn og børnebørn og deres ægtefæller endte deres liv under kummerlige kår. De mange krige i 1600-tallet spillede en stor rolle, varer kunne gå tabt under transport, eller ens debitorer kunne ikke tilbagebetale sin gæld. Borgernes gæld til adelen var ganske ringe,

¹⁷ Anne Riising og Mogens Seidelin, *Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41*. Odense 1991: 14

¹⁸ *Ibid*: 16

¹⁹ Larsen 1965: 96

hvorimod adlen ofte optog lån hos de rige købmænd. Købmand og rådmænd Herman Hahne havde et stort lager af forbrugsvarer (kram), som kunne opfylde adelige kunders behov; i skiftet efter hans død udgjorde adelens gæld halvdelen af den udestående gæld på 15.839 sld. Det var et meget stort beløb: Hahnes gård blev således ved hans død vurderet til 1.500 sld.²⁰

Foruden sin hovedgård (sædvanligvis af bindingsværk) havde de rige købmænd ofte andre gårde og boder i byen. De havde også haver med urtebede og frugttræer. I forbindelse med haverne havde nogle købmænd (som f.eks. Jørgen Mule) anlagt fiskedamme.

De store købmænd (og deres enker) var involveret i mange retlige stridigheder, specielt i forbindelse med lån og arv. Modparten var andre købmænd fra ind- og udland og adelsmænd. Men der var også strider i de enkelte familier. Hans Mule var i sine yngre dage kendt som en rethaverisk og kolerisk person, som lå i evig strid med sine omgivelser, og som i sin ungdom havde slået en mand ihjel. Han havde syv sønner. Laurids døde i en duel i København, Markus havde en strid med sin egen far, og Jørgen havde en strid med sin bror Jens (læge, en hidsigprop ligesom sin far).

Adgang til adlen var lukket, med mindre man blev adlet af kongen. Ellers var samfundet præget af mobilitet. Stillinger, som krævede akademisk baggrund (præster, rektorer, etc.) var ofte besat af tilflyttere. Nogle købmænd var tilflyttere, der tidligere havde været skrivere og fogeder (ofte indbringende stillinger), andre havde tjent som købmandstjenere. For børn af velstående bønder gik vejen til akademiske og gejstlige stillinger samt stillinger som skriver og foged gennem uddannelse.

Borgmestre og rådmænd i Odense var rekrutteret blandt de rige købmænd, der nærmest udgjorde et patriciat. Mule og Seebled familierne sad i flere generationer i byrådet i Odense. Prominente tilflyttere fra ind- og udland blev optaget i den lokale elite og byrådet. I midten af 1600-tallet var borgmestrene og medlemmer af byens råd hovedsagelig tilflyttere, næsten alle tidligere skrivere eller fogeder. Skrivere og fogeder på godserne og lensgårdene havde indgående kendskab til handel, og overgangen til købmand i byen var derfor let. Et sæde i bystyret gav magt og anseelse, specielt for tilflyttere, men jobbet var tidskrævende og vederlaget stod ikke mål med afsavn ved forsømmelse af handel. Nogle storkøbmænd bad derfor om fritagelse for at blive borgmester. Larsens undersøgelser viser, at ægteskab med kvinder fra den etablerede elite ikke nødvendigvis begunstigede en mands valg som medlem af rådet. Andre faktorer spillede ind: økonomisk position, personlig dygtighed og kendskab til forvaltning.²¹

Rådets opgave var at administrere byen: vedligeholdelse af vandforsyning, foranstaltninger mod ildebrand, administration af byens jorder, tilsyn med skiftevæsnet, skoler og kirker, administration af fattigvæsnet, inddrivelse af skatter, etc. Rådet udgjorde også rådstueretten, som var en dømmende myndighed. I udførelsen af sine opgaver fik byrådet hjælp af to medhjælpere (kæmnerer); stillingen var borgerligt ombud for borgere og håndværkere, men det var muligt at frikøbe sig. Administrationen omfattede flere medarbejdere som modtog løn, bl.a. byskriveren og byfogeden.

Købstæderne var formelt underlagt den lokale lensmand. I nogle byer spillede lensmanden en aktiv rolle, som f.eks. i Assens under lensmand Jørgen Brahe af Hagenskov (lensmand 1617-

²⁰ *Ibid*: 132, 162

²¹ *Ibid*: 91

1661). I Odense greb lensmanden på Odensegård sjældent ind, dog tiltalte han engang borgmester Jørgen Mule for overtrædelse af bryllupsordningen af 1629. I 1682 fremkaldte en forordning en omlægning af købstædernes styre. Opsynet med købstæderne overgik hermed fra den lokale lensmand til centraladministrationen. Borgmestre og rådmænd kunne nu blive udnævnt direkte fra rigets hovedstad – enkelte havde ingen tilknytning til byen. Tidligere var det et tillidshverv at være medlem af rådet; nu blev det et embede.²² Denne omlægning var en del af reformerne efter Enevældens indførelse i 1660, der lagde grundlaget for en stærk centraladministration - og en svækkelse af den gamle adels politiske magt.

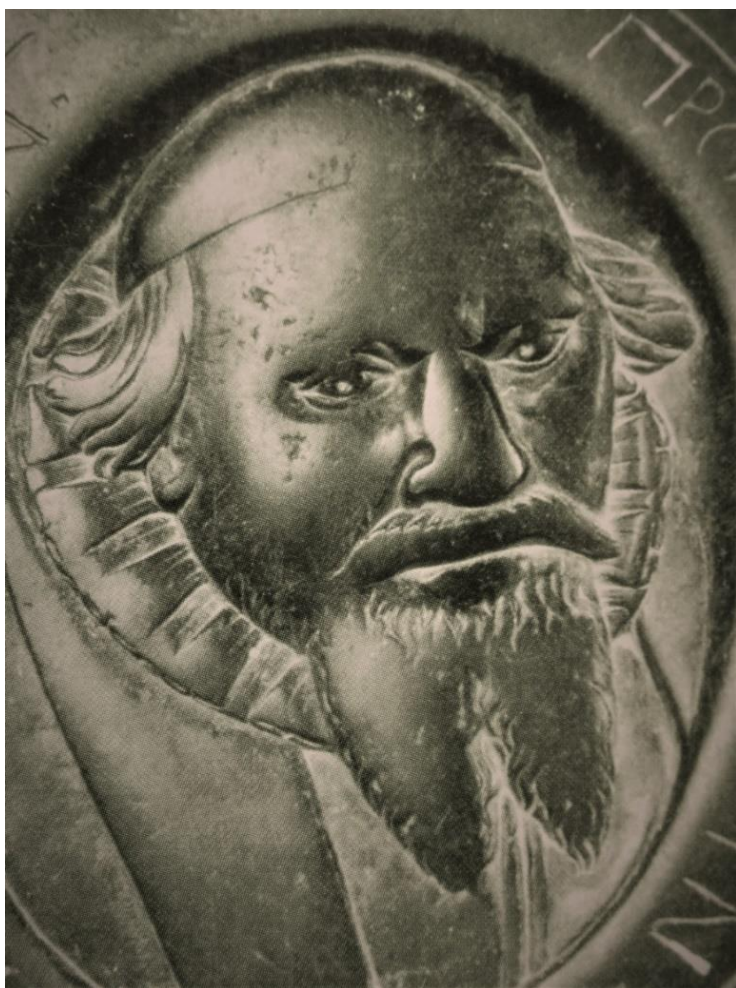
Store dele af den gamle adel var i knæ økonomisk allerede i 1640'erne, og mange arvinger måtte fragå arv og gæld. En af grundene herfor var mange år med misvækst og afsætningskriser i første halvdel af 1600-tallet, som ikke blot ramte adelen, men også bønderne. Efter mange år med krige og misvækst var det ikke kun den gamle adel, der stod svækket i 1660, men også mange af de gamle købmandsfamilier. De økonomisk hårdest ramte fraflyttede byen – andre gik konkurs. Fyn blev ikke besat under Kalmarkrigen 1611-13, Kejserkrigen 1625-29 (hvor Christian IV deltog som hertug af Holsten) og Torsten-krigen 1643-45, men indkvartering af tropper, øgede skatteudskrivninger, manglende tilbagebetaling på udestående lån, plyndringer, tab af handel, og pest og anden sygdom betød økonomisk nedgang. Under Gustav-krigene 1657-1660 blev Fyn besat af svenskerne, hvilket medførte store ødelæggelser; men også efter svenskernes nederlag ved Nyborg i november 1659 fortsatte plyndringerne af de polske og tyske lejesoldater.

Storkøbmændene var tæt sammensluttet gennem ægteskab (se skema). De rige borgerfamilier var indgifte, men attraktive tilflyttere (rige købmænd, gejstlige og lærere) kunne gifte sig med enker og døtre fra den lokale overklasse. Giftede man sig med en gejstlig eller gymnasiets professorer var man sikret en prominent plads i kirken, hvilket var af stor betydning for ens anseelse; der var ikke sjældent stridigheder om, hvem der havde krav på de bedste pladser (se nedenfor). Det var ikke ualmindeligt, at de enkelte medlemmer, både mandlige og kvindelige, blev gift flere gange, da mange døde unge. En vej til succes for en ung ambitiøs mand var at gifte sig med en rig købmandsenke – og så se igennem fingre med, at hun ofte var betydelig ældre end ham. Enken havde krav på halvdelen af sin og sin afdøde mands formue; som del i skiftet lod de andre arvinger normalt enken beholde deres afdøde fars gård. På den måde kom de gamle familiers boliger ofte i de nye ægtemænds besiddelse. Larsen skriver, at kun et fåtal af gårdene i Odense nedarvedes fra fader til søn i den første halvdel af 1600-tallet, hvorimod adskillige blev arvet af døtrene og deres ægtefæller eller bragtes af enkerne til deres anden ægtefælle.

BISKOP HANS MIKKELSEN

Biskop Hans Mikkelsen, 1578-1651, der var Jens P. Windings chef fra 1635 til sin død 20 år senere, var født i Odense. Efter en længere udenlandsk studierejse blev han rektor for latinskolen i sin fødeby. I 1614 blev han huskapellan på Ellen Marsvins gård Lundegård og lærer i tysk og fransk for hendes datter Kirsten Munk, der året senere blev viet til Christian IV; de blev dog skilt i 1628 efter Kirsten havde været kongen utro. Mikkelsens nære kontakt til Kirsten Munk betød en komet karriere: 1616 kongelig hofprædikant, dr.theol. og samme år i en alder af blot 38 år biskop over Fyns Stift, der dengang omfattede Fyn, Lolland-Falster og Als (dog ikke Kegnæs sogn og Sønderborg by, der hørte til Slesvig stift.)

²² *Ibid*: 253

Hans Mikkelsen, reliefportræt fra hans gravsten i Skt. Knuds Kirke, Riising og Seidelin 1991, p. XIII

Mikkelsen var Fyns Stift en god og retfærdig biskop i 35 år. Hans latinske dagbøger 1626-41, indeholder værdifulde oplysninger om tidens forhold; dagbøgerne er skrevet på latin og oversat til dansk af Riising og Seidelin.²³ Dagbøgerne giver et godt billede af Mikkelsen, der hvis nødvendigt, kunne stå fast: [marts 1639] ”Borgmestrene i Assens skrev til mig, at de ikke ville modtage Jens Bidstrup som rektor. Jeg svarede, at jeg ikke ville tilbagekalde, hvad jeg engang havde besluttet.”²⁴

Til tider kunne Mikkelsen virke noget pedantisk: [juli 1628] ”Christen N. Skaane, der var anbefalet os af Resen og søgte hørerembedet i Odense, irettesatte jeg pga. hans usømmelige klædedragt.” [januar 1631] ”Jeg spiste til middag i Willums Barbaras hus, hvor jeg ... talte med hendes søn Jørgen om hans klædedragt og hår.” I oktober 1634 formanede Mikkelsen rektoren i Nyborg at han skulle klippe sit hår kortere; det samme skete samme sted seks år senere: [september 1640] ”Jeg visiterede Nyborg Skole; jeg lod eleverne klippe i skolen.”

Til tider kunne biskoppen være voldsom: [august 1630] ”Min huslærer Hans var borte fra mit hus næsten hele dagen og steg henimod nat op på muren og sneg sig ind i mit hus. Jeg befalede, at han skulle piskes i skolen; derfor rejste han bort herfra imod min vilje.” Og:

²³ Anne Riising og Mogens Seidelin, *Biskop Hans Mikkelsens dagbøger 1626-41*. Odense 1991

²⁴ *Ibid*: 166; citater i dette afsnit er alle fra Mikkelsens dagbøger.

[august 1633] ”Jeg modtog klokkeren [i Fåborg] med en ferle²⁵ fordi han drukken trængte sig ind i skolen og opførte sig alt for uforskammet.”

Bag en noget stiv facade var der dog også et menneske. Blandt indførelser om biskoppens mange gøremål og vanskelige sager: [maj 1640] ”Jeg så en elefant i Odense.”²⁶ Et indlæg fra november 1630 viser, at man på den tid var bekendt med fremmede folk: ”Hr. Anders, P. [præst] ved Hospitalet, rådspurgte mig om en neger (*Ethiope*), der bad om skriftemål.” Mikkelsen nævner sjældne grøntsager: [september 1631] ”Jeg sendte asparges til Als...” og udenlandske oste: [december 1637] ”Eiler vinhandler sendte mig to hollandske oste.” Biskoppen har givetvis en ynder af mad – og så værdsatte han fisk!

Biskop Mikkelsen havde oprindeligt skrevet til kansleren og indstillet Hans Jørgensen Mule, 1605-1669, søn af Jørgen Mule,²⁷ til stillingen som *lector theologiæ*.²⁸ Kansleren besluttede sig i stedet for Jens, hvilket Mikkelsen åbenbart ikke bebrejdede ham. Hans Jørgensen Mule blev siden kvæstor²⁹ for Københavns Universitet, og i 1660 assessor i Højesteret, så han har sikkert ikke fortrudt, at han i 1635 blev forbigået. I forbindelse med Jens' ansættelse som *lector theologiæ* havde Mikkelsen i august 1635 lavet et udkast til en edsformular, som han sendte til professor i teologi, Jesper Brochmands godkendelse.

Da Jens ankom til Odense i 1635 havde biskop Mikkelsen netop afsluttet en strid med mystikeren Hartvig Lohmann, f. c. 1590, d. senest 1642. Lohmann var blevet udvist af Slesvig og efter nogle år i Brandenburg kom han i 1631 til Odense. Her fik han et godt ry ved sine medicinske kure. Klager fra den officielle læge og mistanke om separatistiske synspunkter³⁰ førte til, at Mikkelsen anklagede Lohmann for kansler Christen Friis. Borgerskabet gik i forbøn for Lohmann.

I 1635 besluttede en kommissionsdomstol, at Lohmann skulle vedkende sig fremmedartiklerne af 1569³¹ og den augsburgske konfession³² samt love at gøre præsteskabet i Odense en uforbeholden afbigt (syndsforladelse). Dette skete og ultimo 1635 fik Lohmann kongelig tilladelse til at fortsætte sin virksomhed som læge.³³

Ikke så snart var denne sag afsluttet før biskoppen blev involveret i en årelang sag om stolestaderne i Skt. Knuds Kirke. Som det fremgår af nedenstående tegning var kirkegængerne placeret efter rang – højeste rang (kongeparret) tættest ved alteret. Hvis en borger, der ikke var borgmester eller rådmand, ønskede en god plads i kirken kunne han købe et stolestade. Da stolestaderne var udtryk for borgernes sociale placering gav de anledning til mange stridigheder. I december 1634 havde borgmestrene udpeget ”plads i S. Knuds Kirke til dem, der hørte til skolen, til mere bekvemt at høre de hellige prædikener”

²⁵ Prygleredskab, træskive med langt skaft.

²⁶ Der var tale om en cirkuselefant, som havde været i København i vinteren 1639-40, og som var på vej sydpå til varmere himmelstrøg.

²⁷ Jørgen Hansen Mule, 1569-1634, borgmester i Odense 1632-1634.

²⁸ Fynske Samlinger X, p. 230.

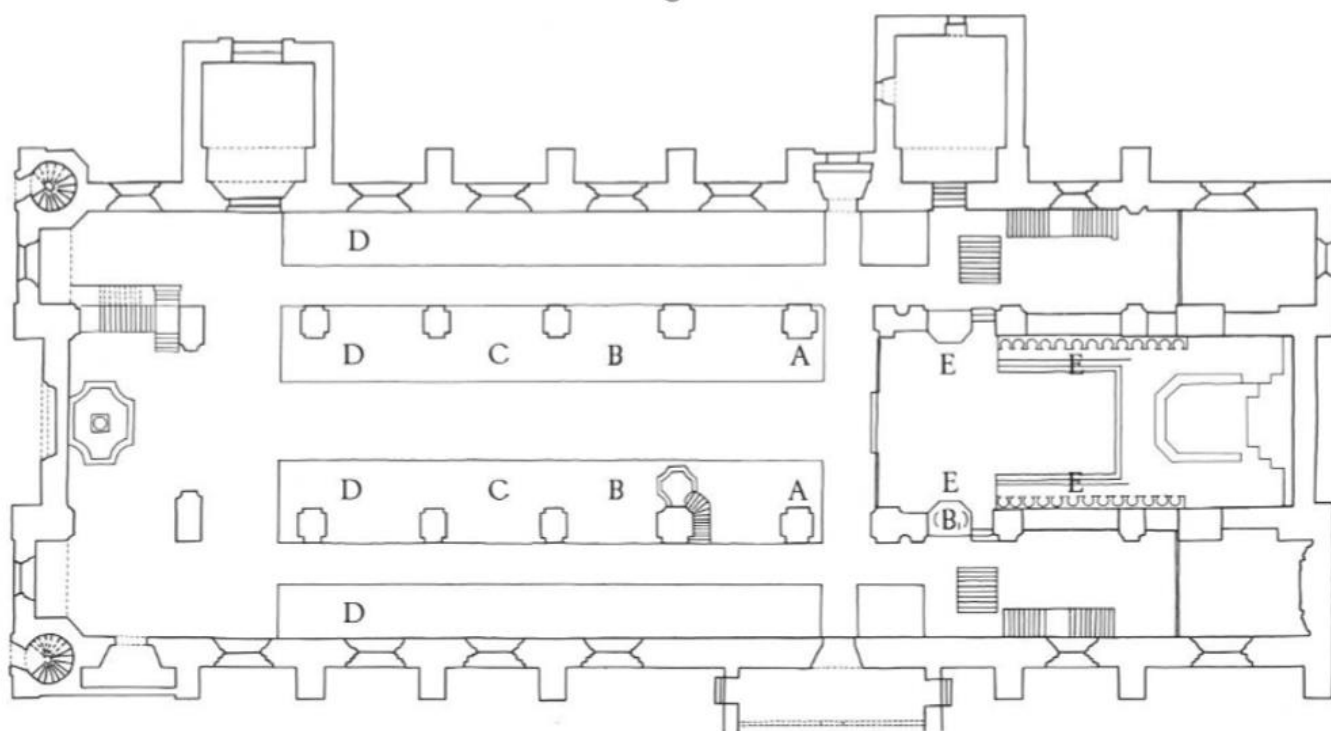
²⁹ Ejendomsadministrator og forretningsfører.

³⁰ Separatisme: troende skulle ikke være bundet af en statskirke.

³¹ Som sammenfattede den lutherske bekendelse i 25 spørgsmål, som enhver, der ville bosætte sig i landet, skulle svare bekræftende på.

³² Udarbejdet 1530 af Luthers kampfælle Philipp Melancton, professor i Wittenberg.

³³ Kornerup, *Dansk Biografisk Leksikon*, 1979-84.

Skt. Knuds Kirke: embedsstole i tiden før 1750. A: stolestader til kongeparret, lensmanden, og ejerne af Skt. Knuds kloster. B: stole til biskoppen samt gymnasiets professorer og lektorer med kvindelige pårørende; før 1671 muligvis anvendt som 'rådmandsstol'. B1: stol til biskoppen. C: stole til magistratens medlemmer samt byfogeden og -skriveren, alle med kvindelige pårørende. D: stole til kirkens tiendeydere. E: stole til lærere og elever ved gymnasiet og latinskolen.
Nationalmuseet, Danmarks Kirker, IX, Bind 1, S. Knuds Kirke, Odense Domkirke, 1990, p. 582

Det skabte uenighed. I juli 1635, dvs. få måneder før Jens' ankomst til Odense, skrev Mikkelsen i sin dagbog: "Mag. Jacob Sperling³⁴ fortalte mig om en strid om stolestader, som rådmændene i Odense forsøger at true gejstligheden med. Jeg svarede: Den, som ophøjer sig selv, skal ydmyges."³⁵ Stridigheder blev ikke bilagt, thi i november 1637 skrev Mikkelsen, at "en stor strid er opstået blandt gejstlighedens kvinder om stolestadeordning." Og en uge senere: "Vi søgte kraftigt at råde mag. Jørgen³⁶ til at undgå striden om kirkens stolestader, men vi kunne ikke overtale ham." Nogle måneder senere (februar 1638) fortsætter biskoppen: "Karen, Wichmands enke, meddelte mig mag. Ludvigs utålmodighed med professorernes og præsternes sæde."³⁷ Nogle år senere (november 1640) klagede Magdalene, enke efter mag. Laurits,³⁸ til biskoppen over, at nogen forsøgte at berøve hende sit stolestade. Konflikten fortsatte: i september 1641 var præsterne og professorerne forsamlet for at holde råd om deres og borgmesterens sæde; de besluttede, at der ikke kunne viges fra Kongens

³⁴ Sognepræst Skt. Knuds, 1630-1658.

³⁵ 'Den, der ophøjer sig selv, skal ydmyges', jf. Matt 23,12.

³⁶ Jørgen J. Falster, 1601-1662: 1628-32 konrektor (vice rektor) latinskolen, 1630 magister, 1632-37 rektor, 1536 professor i logik, 1655 *lector theologiae* efter JPWs død. Falster havde ryg for at være en hidsigprop.

³⁷ Mag. Ludvig Mikkelsen Tisdorph, sognepræst Vor Frue, Odense fra 1632; 1643 biskop i Ribe, men døde samme år. Karen var enke efter købmand Bertel Wichmand.

³⁸ Ukendt.

bestemmelse.³⁹ En måned senere henvendte lensmand Valkendorf sig til biskoppen angående striden. Det er uklart, om den verdslige leder og den gejstlige leder nåede enighed, men 38 år senere (1679) er striden nævnt i en sag.

Med rang lige efter biskoppen havde Jens og hans hustru prominente pladser i kirken - og således deres på det tørre. Og dog: [20 januar 1641] ”Hr. lensmand Valkendorf henvendte sig til mig [Mikkelsen] i Gråbrødre Kirke om borgmester Hans Nielsens sæde; den tilkaldte lektor svarede, at han ville holde sig til den kongelige forordnings forskrift.” Det er ikke klart, om borgmesteren ønskede Jens’ sæde og i hvilken kirke (Gråbrødre?), men Jens svar var en selvsikker verdensmand værdigt: ønskede lensmanden at gå imod en kongelig forordning?

Endelig kunne biskop Mikkelsen ikke undgå at blive involveret i – og sikkert godt træt af – lektor Wolfs mange konflikter. Lektoren var gejstlig, og det krævede biskoppens accept at henvise hans sager til en verdslig domstol. I en sag i 1631 mellem Wolf og Ole Jacobsen⁴⁰ konsulterede Mikkelsen (den øverste gejstlige magt) den lokale lensmand, den øverste verdslige magt; de blev enige om, at sagen kunne behandles ved verdslig domstol.

GYMNASIET OG DEN LATINSKE SKOLE I ODENSE

I følge Christian V’s Lov skulle der ved hver domkirke være en *lector theologiae*, der skulle forelæse på latin. *Lector theologiae* havde rang umiddelbart efter biskoppen, og i Odense foran gymnasiets andre professorer. Stillingens status ses ved, at det var kansleren og ikke biskoppen, der besluttede, hvem der skulle have stillingen. Gymnasiet i Odense blev oprettet i 1621.⁴¹ Det var en forskole til universitet hvor man underviste i, hvad der svarer til første års pensum på universitet; lærerne var derfor – også i skrivelser fra Kancelliet - refereret til som professorer. Gymnasiet blev i 1802 slået sammen med latinskolen (oprettet 1537) og blev Odense Katedralskole.

Eleverne ved latinskolen og gymnasiet skabte til tider problemer. Skolerne var ikke underlagt den verdslige magt, men havde sine egne regler og privilegier. Det var biskoppen, der var ansvarlig for skolerne, både studenternes opførsel og kvaliteten af undervisningen, hvilket biskoppen søgte at sikre gennem besøg ved de enkelte skoler og gymnasiet i sit stift. Biskop Mikkelsen skriver i sin dagbog: [1 februar 1631] ”Sidste nat blev en elev ved latinskolen, en vis Rasmus Iversen, der om natten var pågrebet på gaden, sat i fængsel, men imod Odense skoles privilegium. Nogle af gymnasiasterne rådede ham til flugt.” Næste dag henvendte biskoppen sig ”... til byens borgmestre, fordi de havde kastet studenten i fængsel, uden at der var blevet taget hensyn til det kongelige privilegium. De lovede, at det ikke skulle ske for fremtiden.” I december 1634 var der ”ikke ringe optøjer på gaden fremkaldt af instrumentisterne (som man kalder dem) og skolens alumner... Knud Lauridsen⁴² bad om, disciplene måtte straffes efter fortjeneste for de optøjer, de havde forårsaget på gaden, og i hvilke hans tjener var blevet dødeligt såret.”

I november 1636 klagede konrektoren (vice-rektoren) ”over den skamløse frækhed hos gymnasiasterne, som havde opbrudt låsen på (skolens) fængsel.” Næste år var den gal igen: [april 1637] ”To latinskolelever og to af gymnasiets elever, der var kastet i fængsel på grund af den larm, de lavede på gaden om natten, blev pisket.” Og november s.å.: ”Rektor straffede

³⁹ Det er uklart, hvad Kongens bestemmelse gik ud på.

⁴⁰ Ukendt.

⁴¹ Ifølge nogle kilder 1623.

⁴² Knud Lauridsen Seeblad, købmand, 1589-1640.

en gymnasieelev med ferlen med god grund, fordi han havde slået rektors tjener, så blodet flød.” Senere samme måned: ”De indespærrede latinskoleelever ophidsede sidste nat en folkemængde, så den høje kansler fik en søvnløs nat.” I 1640 udbrød en strid mellem byens skoleelever og skomagerdrengene: [juli 1640] ”Elever forårsagede stor uro på Horsetorvet... Skomagerdrengene forfulgte vore elever... De elever i skolen og gymnasiet, som havde lavet tumult, blev forhørt i konsistoriet i tre skomageres nærværelse ... Jeg slap to gymnasiaster ud af fængslet.”

Men det var ikke kun skolernes elever, der gav biskoppen problemer. Også lærerne. I juli 1634 havde lærerne en strid ved et bryllup, hvor rektor mag. Jørgen J. Falster⁴³ havde såret Christen Harboe⁴⁴ med en kniv; Jørgen blev en måned senere taget til nåde af biskoppen. Mikkelsen nævner i juli 1641, ”Vi samledes i konsistoriet for at rådslå om nogle skænderier i Klosteret. Mag. Christen Hansen⁴⁵ og mag. Taulov⁴⁶ begyndte at skændes.”

JENS WINDINGS TID I ODENSE 1635-1655

Som oven for nævnt besluttede kansler Christian Friis i november 1635, at Jens skulle ansættes som professor i teologi (*lector theologiæ*) ved gymnasiet i Odense og tillige som sognepræst til Aasum. Stillingen var ledig efter Jacob Jacobsen Wolf, der døde som 81-årig i maj 1635.

Det var en veluddannet kun 26-årig verdensmand, der i november 1635 ankom til Odense. Som ovenfor beskrevet havde han i godt syv år (1628-1635) gennemrejst det nordlige Europa fra Rusland i øst til England i vest. Han havde indgående kendskab til tysk, latin, græsk og hebraisk; herudover engelsk, og kendskab til syrisk og arabisk.

Det er derfor ingen overraskelse, at Jens mindre end et år efter sin ankomst blev gift ind i byens elite. Den 28. august 1636 blev Jens gift med den kun 28-årige enke Karen Bruun fra byens bedste borgerskab. Ligesom sin fader og dennes velynder biskop Resen blev Jens gift med en enke, hvilket var udbredt i 1600-tallet. Karen var i 1627 blevet gift med stiftsskriver Peter Rasmussen Balslev, fik tre børn inden manden døde efter kun fem års ægteskab.

Få måneder inden Jens kom til Odense i 1635 døde Karens far, købmand og rådmann Hans Bruun. Han var rig – i 1633 byens højeste skatteyder. Karens mor, Maren Bang, var en velhavende enke. Der var forordninger om, hvor mange gæster man måtte invitere, hvor mange guldkæder bruden måtte bære, etc. Maren sikrede sig kongens tilladelse til at afholde brylluppet på rådhuset (ligesom mange adelige) og byde ikke mindre end 24 par mere end efter forordningen samt at skænke vin.⁴⁷ Biskop Mikkelsen viede flere adelige par i Skt. Knuds Kirke, dog ikke Jens og Karen, men han deltog i brylluppet. Biskoppen har givetvis skulle give sin godkendelse af ægteskabet: i juli 1633 nægtede han Sakskebings rektor at indgå ægteskab, ”thi han er ikke flittig og kan heller ikke undervise disciplene i musik.”⁴⁸

⁴³ Se note 36.

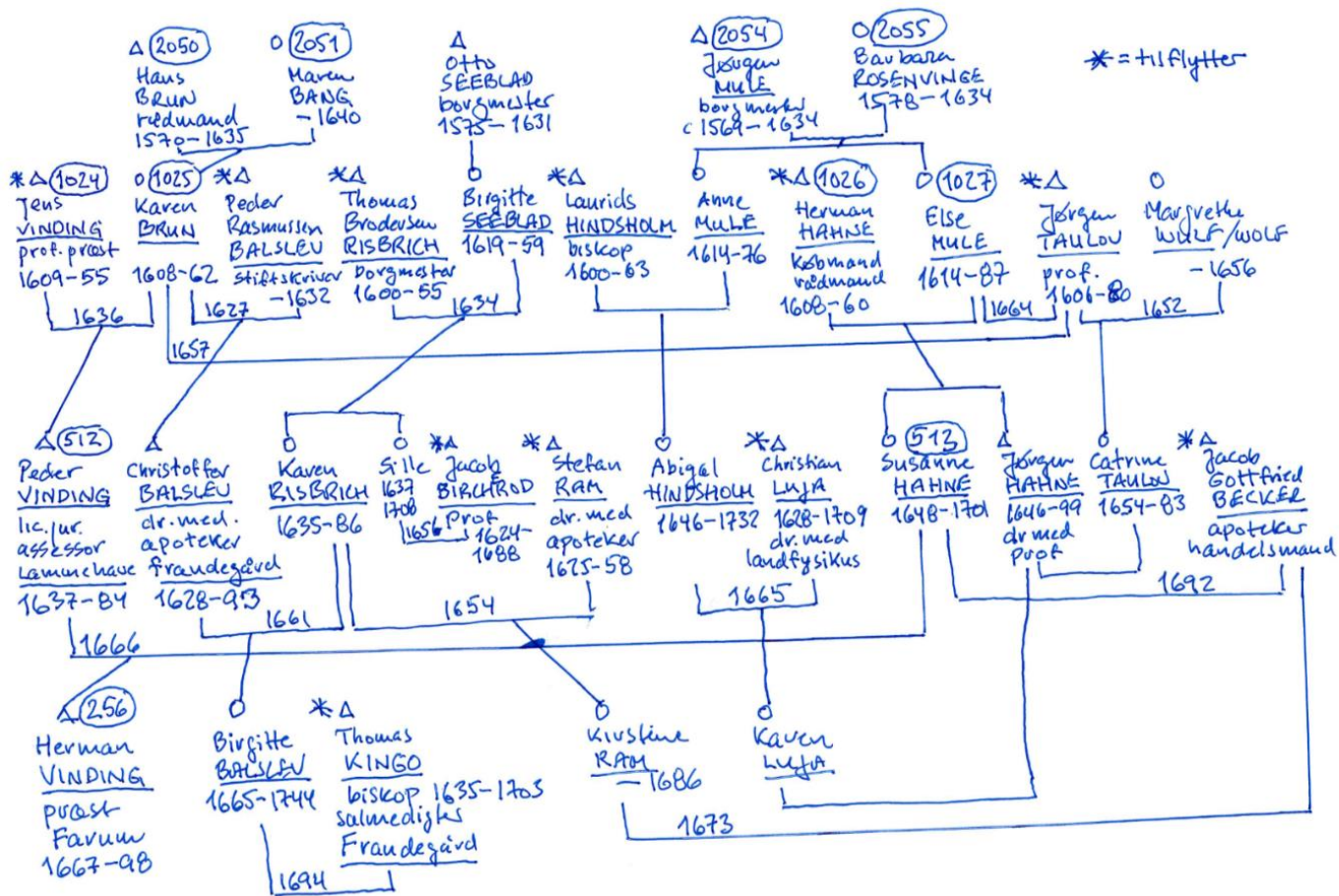
⁴⁴ Købmand i Odense.

⁴⁵ Mag. Christen H. Lund, d. 1672, professor Odense Gymnasium 1628.

⁴⁶ Jørgen Bertelsen Taulov, 1606-1680, tilbragte mange år udenlandsk, var vice-rektor i Odense 1638-1639. Derefter (1639) magister og professor ved Odense Gymnasium, en stilling han beholdt i 41 år til sin død i 1680. Gift 1657 med JPWs enke.

⁴⁷ Larsen 1965: 198

⁴⁸ Riising og Seidelin 1991: 102.

Skema viser et udsnit af Odenses ledende borgerfamilier og de mange indbyrdes ægteskaber – samt enkers og døtters ægteskaber med attraktive tilflyttere. Tallene henviser til forfatterens aner.

I 1636 var Odense en by med c. 4.000 indbyggere. Som det ses af ovenstående skema var de ledende familier indgift med hinanden. Også gymnasiets professorer var beslægtede. Jens forgænger Jacob Jacobsen Wolf havde i sin ungdom været trolovet med Karen, datter af Christoffer Bang, der døde ung. Hendes søster var Jens svigermor, Maren Bang. Ved sin død i 1655 blev Jens afløst af Jørgen Jørgensen Falster, 1601-62, der var gift med Barbara Mule. Ved Falsters død i 1662 blev han afløst af dr.theol. Jacob Jensen Bircherod, 1624-1688, hvis hustru Sille Risbrich var søster til Karen, der var gift med Peder Vindings halvbror Christoffer Balslev; Jacob var far til professor og biskop Jens Bircherod, 1658-1708, berømt for sine dagbøger.

De første par år efter ankomsten til Odense og brylluppet forekommer gode for Jens. I februar 1637 rejste han til København, hvor han mødte kansleren, som han overbragte et brev fra biskoppen. Et par måneder senere (den 16. maj 1637) blev Jens magister; der foreligger ikke oplysninger om afhandlingens indhold. Det førte i december 1637 til lønforbedring; Mikkelsen skriver i sin dagbog: ”Jeg modtog det kongelige dokument om lektors løn”. En lykkelig begivenhed fandt sted samme år: Kun 10 måneder efter brylluppet (den 25. juni 1637) fødte Karen parrets første søn, der fik navnet Peder efter sin mors afdøde mand.

Men ikke alt var rosenrødt. Kort efter at Jens var vendte tilbage til Odense efter en tur til København skete noget ubehageligt. Biskoppen beretter i sin dagbog: [den 5. marts 1637] ”Lektoren klagede over, at en kat var henkastet foran hans dør, og da dagen gryede, kom en mængde mennesker, der var ophidset af bødlen.” Der foreligger desværre ikke mere herom.

Som nævnt var Jens også sognepræst i Aasum, som lå godt fem km øst for Odense. Det var et attraktivt bijob tillagt lektoren, idet indtægterne fra kirken tilfaldt præsten. Aasum er kendt for den største massehenrettelse i Danmark i fredstid. I 1598 – blot 37 år før Jens tiltrådte sit kald – blev landsbyens 16 gårdmænd alle halshugget. Det skete efter at de have myrdet ridefogeden på Hindemae, der havde redet en gammel bonde ihjel, der ikke kunne komme af vejen hurtigt nok. Der foreligger ikke information om Jens’ virke som sognepræst i Aasum. Jens havde ansat en kapellan til at se efter kirken, men han prædikede der nogle gange, f.eks. i forbindelse med et besøg af biskoppen i 1638.

Ifølge Mikkelsen besøgte han 16 februar 1639 lektoren, ’der var dødssyg’; det er uvist, hvad Jens led af. Familien må have været ramt hård af sygdom i disse måneder, idet en spæd søn Johannes døde to måneder senere (den 18. april). 1639 var et *annus horribilis* for Jens: I følge biskop Mikkelsens dagbog den 7. december 1639 faldt lektorens faldefærdige stald og lade (i Aasum?) i åen. Ulykkerne fortsatte i 1640, hvor begge hans forældre og hans svigermor døde. Det formodes, at Jens og Karens fjerde søn Hans også døde som spæd i disse år.⁴⁹

Men økonomisk gik det godt. Jens havde en god indtægt fra sit embeder som lektor i Odense og sognepræst i Aasum. I 1637 fik han bevilliget tienden af Aasum Kirke for resten af sit liv; hertil kom ekstraordinære indtægter, f.eks. i 1637 hele 60 bønderlæs ved. Og i 1637 blev hans stærkt forfaldne residens i Odense restaureret med økonomiske støtte fra bl.a. Kongen. Som enebarn arvede hans hustru Karen sin rige moders formue. Jens har også arvet efter sine forældre. Han formodes at have været en holden mand, der var i stand til at låne penge ud. Han talte mange adelige debitorer, bl.a. Erik Qvitzov, Eiler Bille, og Frands og Henning Pogwisch.⁵⁰

Næppe var Jens vendt tilbage til Odense efter forældrenes begravelse før Rådet i Odense stævned ham: [den 6. november 1640] ”Rådet i Odense bad om en stævning mod lektoren i teologi på grund af den skat, som hans svigermor skyldte.”⁵¹

Det fortælles, at Jens ville sove alene i sit studiekammer. Hustruen stod ofte op om natten, bankede på og ville ind. Det afslog han – også selv om hun tilbød ham så megen rhinskvin som han kunne drikke. Først efter at hun tilbød ham 50 rigsdalere til bøger blev hun lukket ind. Hustruen fortalte sin pige, at hun skulle bede Gud bevare hende fra slig en mand!⁵²

Som disciple af biskop Jesper Brochmand og under indflydelse af sin far og dennes velynder biskop Resen, og med den strengt rettroende biskop Mikkelsen som øverste tilsynsførende ved gymnasiet, har Jens som lektor og sognepræst – til trods for de mange år udenlandsk – givetvis ikke afvejet fra den på den tid herskende tro, den lutherske ortodoksi.

⁴⁹ JPW havde fire børn, alle sønner. Kun den ældste, Peder, blev voksen.

⁵⁰ Larsen 1965, II: 104

⁵¹ Interessant, at Jens – og ikke hans hustru – blev holdt ansvarlig for svigermorens restancer.

⁵² Landsdommer Jacob Bircherod, d. 1737, citeret i Kornerup, *op. cit.*: 35-36

Udsnit af Peder Hansen Resens kort over Odense 1675 set fra nord. Øverst til venstre: Skt. Knuds Kirke, gymnasium, konsistorium og kloster (1); den danske skole (7); venstre nederst: Flakhaven, byens centrale torv, hvor Jens hustru Karen havde sin gård efter afdøde mand Balslev (10) med rådhuset (8). Øverst til højre ved Odense Å (48) ses bispegården (6)

Jens hovedopgave var ifølge gymnasiets fundats af 1639 at docere teologi. Fire gange om ugen skulle lektoren holde forelæsninger 06.00 – 07.30, derpå efter kl. 09.00 høre disciplene i det gennemgåede stof. Lektoren skulle lægge vægt på en dogmatisk fremstilling med tilhørende bevissteder fra Biblen. Senere skulle eleverne i friere form på latin gengive den hellige histories beretninger. Således håbede man på én gang at tilgodese religiøse, historiske og sproglige formål. Om onsdagen skulle disciplene udarbejde en tale på latin over et af lektoren opgivet emne. De bedste elever kunne dog få lov til at holde en lille tale på græsk.⁵³

I januar 1638 bad Jens biskop Mikkelsen om, at blive fritaget for at give gymnasiets alumner vidnesbyrd, hvilket blev accepteret nogle måneder senere.

Som kosmopolit formodes Jens at have fulgt begivenhederne i Europa, især borgerkrigen i England 1642-51, under hvilken Charles I blev afsat og halshugget i 1649. Han har formentlig også hørt om sagen om Cyrillus Lukaris, den græsk-ortodokse patriark i Konstantinopel, der blev afsat og henrettet i 1638; baggrunden herfor var Lukaris 'Konfession' af 1629, som hans fjender mente, bar præg af Calvinistisk indflydelse.

⁵³ *Ibid.*: 34

Ved sin ankomst til Odense var Jens en verdensmand med indgående kendskab til latin, græsk, hebraisk og engelsk, og kendskab til syrisk og arabisk. Biskop Mikkelsen må have set den 26-årige Jens som et frisk pust i forhold til hans 81-årige koleriske forgænger Wolf. Jens kunne have været biskoppens søn, Wolf biskoppens far. Og så havde biskop Mikkelsen ligesom Jens studeret på Oxford. Fra Mikkelsens dagbøger fremgår det, at han og Jens havde et godt forhold. Mikkelsen fik således i 1641 Jens til at undervise sine sønner i hebraisk.⁵⁴ Mikkelsen stod også fadder til Jens' søn Johannes (der døde spæd). Mikkelsen benyttede også Jens til at videregive breve og beskeder til kirkens ledere (Brockmand) og rigets kansler.⁵⁵ Jens' position formodes yderligere styrket i 1646 i forhold til sine kollegaer, da hans gamle rejseven Svane blev professor i teologi – den vigtigste stilling blandt gejstlige og professorer efter Sjællands biskop.

Biskop Mikkelsen havde også et godt forhold til professor i sædelære og veltalenhed, mag. Jørgen Bertelsen Taulov, 1606-80, som han ofte inviterede til frokost eller middag sammen med Jens. Det formodes, at Jens og Taulov kom godt ud af det sammen, da de var jævnaldrende og begge havde foretaget langvarige udenlandsrejser. To år efter Jens død giftede Taulov sig med Jens' enke Karen.⁵⁶

Vi har ikke kendskab til Jens' forhold til biskop Laurids Jakobsen Hindsholm, 1600-1663, der blev biskop i Odense i 1651 efter Mikkelsens død. Hindsholm var 51 år, dvs. blot 9 år ældre end Jens. Han havde siden 1647 været hofprædikant, først for Christian IV, siden Frederik III. Han var en holden mand, der havde tjent godt på sine taler i forbindelse med bryllupper og begravelser, inkl. ligprædikenen over Christian IV. Han mistede dog sin formue under Svenskekrigene (1657-60). Han var gift med Anne Mule.⁵⁷

Jens døde den 20. juni 1655 kun 46 år gammel – en uge før hans gamle ven og rejseledsager Hans Svane blev udnævnt til Sjællands biskop. I 1654-55 hærgede en stor pest epidemi i København, som dræbte 15.000 personer. Det formodes, at Jens ikke døde af pest. I familiens 'Slægtetog' skrev Jens' yngre bror professor, etatsråd Rasmus Winding⁵⁸ om deres halvbror Samuel (moderens søn af første ægteskab), præst i Skåne: "hand døde i pesten an. 1655, den 13 Novemb." Om Jens skriver Rasmus blot: "Hand døde an. 1655, den 20 jun."⁵⁹ Intet om pest.

Ifølge Kornerup blev Jens Poulsen Winding bisat 29. juni 1655 i St. Knuds Kirke i Odense i familiegraven oprettet af hans svigerfar, rådmand Hans Brun.⁶⁰ Gravstedet blev c. 1720 overtaget af rådmand Samuel Joachim Grubbe (Grubes).

⁵⁴ Riising og Seidelin, *op. cit.*: 203-205.

⁵⁵ *Ibid.*: 139, 163.

⁵⁶ For Taulov, se note 46.

⁵⁷ Anne Mule var tvillingsøster til Else Mule, der var svigermor til Jens søn Peder. Taulov giftede sig efter Karens død med Else Mule. Han var således først gift med Peder Windings mor og siden hans svigermor.

⁵⁸ Rasmus Winding, 1615-1684, etatsråd, professor i græsk Københavns Universitet, assessor (dommer) i Højesteret.

⁵⁹ S. Birket Smith, "Raadmand i Kolding Jens Povlsens Slægtetog", *Danske Samlinger*, 2R. VI, 1877, p. 253.

⁶⁰ Kornerup, *op. cit.*: 36, med henvisning til præstelisten (Series pastorum) i Aasum Kirkebog. JPW er dog ikke nævnt blandt de personer, som man med sikkerhed ved er begravet i Bruns grav (jf. Nationalmuseet, *Danmarks Kirker, Odense, Skt. Knuds Kirke*, p. 805.) Biskop Engelstoft formoder, at Jens blev begravet i Aasum Kirke, se Engelstoft, "Hans Bruuns og Marie Bangs Gravstene i St. Knuds Kirke", *Samlinger til Fyens Historie og Topographie, Bind 9, 1884*: 249. Aasum kirke har få gravminder – ingen med reference til Jens.